

**You have downloaded a document from
RE-BUS
repository of the University of Silesia in Katowice**

Title: Praktyczne aspekty współpracy instytucji systemu pieczy zastępczej ze szkołami

Author: Tomasz Gebel

Citation style: Gebel Tomasz. (2016). Praktyczne aspekty współpracy instytucji systemu pieczy zastępczej ze szkołami. W: A. Szczurek-Boruta, B. Chojnacka-Synaszko, A. Gancarz (red. nauk.), "Szkoła i rodzina w środowisku lokalnym : teoria i praktyka" (S. 222-230). Toruń : Wydawnictwo Adam Marszałek

Uznanie autorstwa - Użycie niekomercyjne - Bez utworów zależnych Polska - Licencja ta zezwala na rozpowszechnianie, przedstawianie i wykonywanie utworu jedynie w celach niekomercyjnych oraz pod warunkiem zachowania go w oryginalnej postaci (nie tworzenia utworów zależnych).

UNIwersYTET ŚLĄSKI
W KATOWICACH

Biblioteka
Uniwersytetu Śląskiego

Ministerstwo Nauki
i Szkolnictwa Wyższego

Tomasz Gebel

Praktyczne aspekty współpracy instytucji systemu pieczy zastępczej ze szkołami

Dynamiczne transformacje zachodzące od kilkunastu lat w społeczeństwie w szczególny sposób dotyczą rodziny. Badacze zajmujący się problematyką tej społecznej instytucji – socjologowie, psychologowie, pedagodzy – dostrzegli, że tak zwana rodzina tradycyjna, szczególnie typ rodziny nuklearnej będący efektem społeczno-gospodarczego kształtowania się zachodniego świata, przeżywa rewolucję, która w literaturze często nazywana jest kryzysem. Wśród najczęściej wymienianych zjawisk istotnie wiążących się z funkcjonowaniem współczesnych rodzin wymienia się wydłużający się okres bezżenności młodych, późniejsze decydowanie się na potomstwo i mniejszą jego liczbę, życie w niezalegalizowanych związkach partnerskich, przeobrażenia życia społeczno-mażeńskiego (deinstytucjonalizacja małżeństwa), rozwody i separacje, czy bardziej globalnie postrzegane: styl życia – hedonistyczny i indywidualistyczny – wynikający z postaw konsumpcyjnych, transformacje w zakresie ról płciowych, globalne zmiany o charakterze ekonomicznym¹.

Opisane procesy i ich społeczne reperkusje znajdują swoje odbicie także w reformowanym systemie opieki zastępczej, który jest istotnym elementem szeroko pojmowanego systemu wspierania rodziny. W jego ramach instytucje pomocowe realizują rozmaite funkcje m.in. poprzez podejmowanie aktywności w reakcji na zmiany społeczne, łagodzenie skutków tych zmian

¹ T. Szlendak, *Socjologia rodziny. Ewolucja, historia, zróżnicowanie*, Warszawa 2015, PWN.

poprzez udzielanie wsparcia rodzinom i jednostkom, wzmacnianie osób i rodzin w osiąganiu indywidualnych celów, wpływanie na pełnienie ról społecznych czy dostarczanie nowych, w tym instytucjonalnych, sposobów socjalizacji². Zadaniem pieczy zastępczej jest zapewnienie opieki i wychowania dzieciom pozbawionym opieki rodziców naturalnych. Do pieczy zastępczej trafiają dzieci pochodzące z rodzin, które doświadczyły różnych konsekwencji powyższych przeobrażeń. Najczęstszymi bezpośrednimi przyczynami umieszczeń dzieci w pieczy zastępczej są obecnie choroba alkoholowa rodziców, zaniedbania opiekuńczo-wychowawcze, w tym zdrowotne i higieniczne, przemoc (w tym przemoc fizyczna, psychiczna i seksualna), trudna sytuacja materialna rodziny, brak odpowiedniego nadzoru ze strony rodziców, zaburzenia psychiczne rodziców i pozostawienie dziecka pod opieką innego członka rodziny lub w szpitalu (czynniki zwykle nie występowały samodzielnie)³. Piecza zastępcza jest realizowana w dwóch zasadniczych formach – opieki instytucjonalnej oraz opieki rodzinnej. Jednym z największych wyzwań reformowanego systemu jest deinstytucjonalizacja pieczy zastępczej poprzez zapewnienie jak największemu odsetkowi dzieci umieszczanych w pieczy rodzinnych środowisk zastępczych, w miejsce placówek opiekuńczo-wychowawczych.

Do rodzinnych form pieczy zastępczej zalicza się rodziny zastępcze spokrewnione, niezawodowe, zawodowe (w tym zawodowe pełniące funkcję pogotowia opiekuńczego i zawodowe specjalistyczne) oraz rodzinne domy dziecka. Opieka w rodzinnych formach pieczy zastępczej może być sprawowana do czasu ukończenia przez dziecko 18. roku życia, a w szczególnych przypadkach nawet do 25. roku życia. Nadrzędnym celem pieczy zastępczej jest umożliwienie dziecku powrotu pod opiekę rodziców naturalnych lub – gdy okaże się to niemożliwe – przysposobienie dziecka. Wraz z wejściem w życie *Ustawy o wspieraniu rodziny i systemie pieczy zastępczej*⁴ (dalej jako *Ustawa o wspieraniu rodziny*) rozpoczął się proces znacznych zmian w przepisach prawnych dotyczących m.in. funkcjonowania rodzin zastępczych.

² M. Łuczyńska, *Instytucja pomocy społecznej*, w: T. Kaźmierczak, M. Łuczyńska (red.), *Wprowadzenie do pomocy społecznej*, Katowice 1998, Wydawnictwo Śląsk, s. 83.

³ Wypowiedź rzecznika praw dziecka z posiedzenia nr 8 Sejmu w dniu 14 stycznia 2016 r., Projekt ustawy o zmianie ustawy Kodeks rodzinny i opiekuńczy, www.sejm.gov.pl (15.07.2016).

⁴ *Ustawa z dnia 9 czerwca 2011 r. o wspieraniu rodziny i systemie pieczy zastępczej*, Dz.U. z 2016 r., poz. 575.

Wśród zmian, jakie zaszły w systemie pieczy zastępczej, jedną z najważniejszych jest pojawienie się instytucji organizatora pieczy zastępczej, do zadań którego należy m.in. nabór i kwalifikowanie kandydatów na rodziny zastępcze, organizowanie szkoleń dla kandydatów wraz z zapewnieniem badań psychologicznych oraz szkoleń podnoszących kwalifikacje istniejących rodzin zastępczych, organizowanie grup wsparcia oraz zapewnianie wsparcia rodzin pomocowych, organizowanie dla rodzin zastępczych wsparcia wolontariuszy, współpraca ze środowiskiem lokalnym, prowadzenie poradnictwa i terapii dla rodzin zastępczych i przebywających w nich dzieci, zapewnienie im pomocy prawnej, przeprowadzanie okresowej oceny dzieci w rodzinnych formach pieczy zastępczej, zgłaszanie do ośrodka adopcyjnego dzieci z uregulowaną sytuacją prawną, w celu rozpoczęcia procesu adopcyjnego, a także organizowanie opieki nad dzieckiem, gdy rodzinna forma opieki zastępczej okresowo nie może być sprawowana. Specjalistami zajmującymi się wspieraniem rodzin zastępczych z ramienia organizatora są koordynatorzy rodzinnej pieczy zastępczej. Ustawa określa górną granicę środowisk rodzinnych, które może mieć pod opieką koordynator, na 15, co także jest nowatorską i daleko idącą zmianą, której założeniem jest zapewnienie wysokiej jakości wsparcia. Polega ono m.in. na pomocy rodzinom w realizacji zadań wynikających z pieczy zastępczej, przygotowaniu planu pomocy dziecku, pomocy w nawiązaniu wzajemnego kontaktu z rodziną naturalną, zapewnianiu dostępu do specjalistycznej pomocy i na współpracy z innymi instytucjami (ośrodek adopcyjny, asystenci rodziny).

Wszystkie wprowadzane zmiany zmierzają ku temu, aby w opiece nad dzieckiem rodziny zastępcze były w jak największym stopniu wspierane przez środowisko lokalne. Nie tylko w sposób materialny, ale także specjalistyczny, doradczy, a nawet opiekuńczy. Rozwiązania prawne uwypuklają znaczenie środowiska lokalnego w procesie reintegracji rodziny, zobowiązują instytucje do wzajemnej współpracy na tym polu, a przez to wzmacniają funkcjonowanie systemu wychowawczego w środowisku.

Edukacyjna sfera rozwoju dziecka jest jednym z najistotniejszych obszarów będących przedmiotem zainteresowania instytucji tak systemu pieczy zastępczej, jak i pomocy społecznej. Pracownicy instytucji szeroko rozumianego wsparcia rodziny nawiązują współpracę z placówkami oświatowymi choćby w sytuacji braku realizacji przez dziecko obowiązku szkolnego. Szkoła może także być – i bardzo często jest – miejscem wstępnie diagnozującym inne problemy rodziny, takie jak zaniedbanie dzieci czy przemoc w rodzinie.

Szkoła jest jedną z instytucji szczególnie zobowiązanych do informowania sądu o niepokojącej sytuacji rodzinnej dzieci i zagrożeniu ich dobra. W konsekwencji pojawienia się informacji tego rodzaju sąd opiekuńczy może zobowiązać rodziców i dziecko do konkretnego postępowania (np. podjęcia współpracy z asystentem rodziny, skierowania na terapię), zakazać rodzinie wykonywania określonego katalogu czynności, poddać wykonywanie władzy rodzicielskiej nadzorowi kuratora sądowego, skierować dziecko do placówki sprawującej częściową pieczę zastępczą czy w ostateczności umieścić dziecko w rodzinie zastępczej lub instytucjonalnej formie pieczy zastępczej. Już przepisy ogólne *Ustawy o wspieraniu rodziny* akcentują konieczność współpracy jednostek realizujących zadania pieczy zastępczej z instytucjami oświatowymi, np. obowiązek takiej współpracy spoczywający na poszczególnych jednostkach wchodzących w skład systemu pieczy zastępczej – organizatora pieczy zastępczej, placówki wsparcia dziennego oraz ośrodki adopcyjne. Za priorytetowym traktowaniem sfery edukacyjnej przemawiają dotychczasowe wyniki badań dotyczące rozwoju poznawczego dzieci przebywających w rodzinach zastępczych. Mają one gorsze wyniki w nauce niż dzieci wychowujące się w rodzinach naturalnych, częściej otrzymują niższe oceny i nie otrzymują promocji do następnej klasy oraz mają więcej problemów dydaktycznych⁵.

W ramach pieczy zastępczej realizowanych jest wiele celów kompleksowo rozumianego wspierania rodziny. Istotną rolę pieczy zastępczej jest zaspokajanie emocjonalnych potrzeb dzieci, wśród których wymienia się także potrzeby edukacyjne. Znaczenie sfery edukacyjnej (w tym reedukacji, psychoedukacji) w prawidłowym rozwoju dziecka wyraża się w *Ustawie o wspieraniu rodziny i systemie pieczy zastępczej* w wielu szczególnych przepisach, które sprawiają, że poruszanie kwestii związanych z pieczę zastępczą jest bardzo rzadko od niej oderwane.

Jednym z podstawowych obowiązków rodziny zastępczej jest zapewnienie dziecku kształcenia, wyrównywania braków rozwojowych i szkolnych⁶. Zgodnie z ustawą funkcja rodziny zastępczej (oraz analogicznie rodzinnego domu dziecka) może być powierzona osobom, które umożliwiają dziecku zaspokajanie jego indywidualnych potrzeb, w tym między innymi właściwej

⁵ A. Kalus, *Rodzina zastępcza*. w: I. Janicka, H. Liberska (red.), *Psychologia rodziny*, Warszawa 2014, PWN, s. 363–364.

⁶ *Ustawa o wspieraniu rodziny*, art. 40 ust. 1 pkt 3.

edukacji⁷. Wydaje się to szczególnie istotne, ponieważ zaniedbanie edukacyjne (brak realizacji przez dziecko obowiązku szkolnego, przyzwolenie na chroniczne wagarowanie dziecka lub niechodzenie do szkoły bez usprawiedliwionych powodów, brak dbałości o zapewnienie pomocy dziecku ze specjalnymi potrzebami edukacyjnymi⁸) jest kwestią, ze skutkami której często borykają się rodziny zastępcze.

Samo przebywanie w pieczy zastępczej jest w dużym stopniu związane ze sferą edukacji już dorosłego człowieka. Po ukończeniu 18. roku życia każda osoba, mając zgodę rodziny zastępczej lub dyrektora placówki opiekuńczo-wychowawczej, może pozostać w dotychczasowej formie pieczy zastępczej tylko w przypadku kontynuowania nauki w określonym typie placówki edukacyjnej⁹. Funkcjonowanie rodziny zastępczej, obejmowanie jej wsparciem i przyznawanie pomocy finansowej jest uzależnione od dostarczania przez osoby zainteresowane zaświadczenia szkolnego o kształceniu. W przypadku przerwania nauki lub rezygnacji z niej rodzina zastępcza ulega rozwiązaniu, a dalsza pomoc finansowa dla osoby pełnoletniej uzależniona jest od późniejszego podjęcia nauki w jednym z określonych typów szkół. To właśnie uczęszczanie do jednej z wymienionych placówek edukacyjnych warunkuje pobyt w pieczy zastępczej lub korzystanie ze wsparcia dla pełnoletnich wychowanków poszczególnych form pieczy zastępczej¹⁰.

Innym przejawem konieczności współpracy rodziny zastępczej ze szkołą, od której często rozpoczyna się kontakt rodziny z placówką oświatową, jest prawo każdej rodziny zastępczej do otrzymania kompletnej dokumentacji szkolnej nowo przyjmowanego w pieczę dziecka¹¹. Instytucja będąca organizatorem pieczy zastępczej kompletuje dostępną dokumentację szkolną dziecka, a następnie zobowiązana jest przekazać ją rodzinie zastępczej. Także na organizatorze spoczywa obowiązek umożliwienia rodzinom zastępczym m.in. uzyskania porady w poradni psychologiczno-pedagogicznej.

Bezpośredniego wsparcia rodzinom zastępczym z ramienia organizatora pieczy zastępczej udziela koordynator rodzinnej pieczy zastępczej (rza-

⁷ Ustawa o wspieraniu rodziny, art. 42.

⁸ I. Malorny, *Zaniedbanie dziecka w rodzinie migracyjnej – aspekty społeczno-prawne*, „Resocjalizacja Polska” 2015, nr 10, s. 128.

⁹ Ustawa o wspieraniu rodziny, art. 37 ust. 2.

¹⁰ Ustawa o wspieraniu rodziny, art. 146.

¹¹ Ustawa o wspieraniu rodziny, art. 38A ust. 1 pkt 6.

dzień inny specjalista pracy z rodziną). Zapewnianie rodzinom pomocy w realizacji zadań wynikających z pieczy zastępczej wiąże się z systematyczną współpracą z pedagogami szkolnymi, psychologami, wychowawcami klas, ale także innymi nauczycielami, którzy mogą być autorytetami lub ważnymi dorosłymi w życiu dziecka. Wzajemna wymiana informacji między osobami mającymi odmienne perspektywy spojrzenia na dziecko, inne z nim relacje, inne możliwości obserwacji, to szansa na uzyskanie dodatkowej wiedzy, możliwość wspólnego wypracowania działań na przyszłość, a w rezultacie lepsze wsparcie dziecka i rodziny. Koordynator ma możliwość obserwowania dziecka w sytuacjach domowych i rodzinnych, tam gdzie rodzina czuje się bezpiecznie i swobodnie, ma możliwość obserwowania prawdziwych relacji panujących między domownikami, prowadzenia regularnych oddziaływań w środowisku. Nauczyciel może głębiej wnikać w funkcjonowanie dziecka w grupie rówieśniczej, ma możliwość codziennego obserwowania go jako ucznia i oddziaływania na terenie szkoły. Wśród najczęstszych skutków społecznego sieroctwa, które mogą być przy właściwej pracy instytucji diagnozowane w szkole, wymienia się zaniedbanie w rozwoju fizycznym, w stanie zdrowia, zaburzenia emocjonalne, intelektualne, niepowodzenia szkolne, zaniedbanie wychowawcze i demoralizację¹². Przekazywanie sobie uwag, wskazówek do pracy, informowanie o bieżących postępach, kontaktach rodziców i opiekunów ze szkołą, trudnościach rozwojowych i zdrowotnych, oddziaływaniach pozaszkolnych wobec dziecka jest cenne zarówno z perspektywy nauczyciela, jak i koordynatora i pozwala precyzyjnie określać największe trudności dziecka i rodziny. Korzystanie z zasobów posiadanych przez przedstawicieli różnych instytucji jest szczególnie przydatne przy tworzeniu kompleksowej i skutecznej diagnozy wieloprogowych rodzin zastępczych¹³.

Miejszem spotkania przedstawicieli różnych instytucji, w tym także oświatowych, jest zwoływane przez organizatora rodzinnej pieczy zastępczej posiedzenie zespołu specjalistów dotyczące oceny dziecka przebywającego w rodzinie zastępczej. Zgodnie z ustawą w czasie posiedzenia formułow-

¹² B. Czeredrecka, *Potrzeby psychiczne sierot społecznych*, Warszawa 1988, Instytut Wydawniczy Związków Zawodowych, s. 51.

¹³ D. Trawkowska, *Czy pomoc społeczna diagnozuje problemy opiekuńczo-wychowawcze w rodzinach? Problemy z diagnozą problemów*, w: A. Żukiewicz (red.): *Rodzicielstwo zastępcze w perspektywie teoretycznej i praktycznej*, Toruń 2011, Wydawnictwo Edukacyjne „Akapit”.

na jest opinia o zasadności dalszego pobytu dziecka w rodzinie zastępczej, ustalana aktualna sytuacja dziecka, omawiane są stosowane metody pracy z dzieckiem i rodziną, oceniane są aktualne potrzeby i stan zdrowia dziecka. Poza pracownikami organizatora i rodzinami zastępczymi na spotkanie zaproszeni mogą być przedstawiciele innych instytucji: asystent rodziny, pracownik ośrodka adopcyjnego, sądu, policji, ochrony zdrowia i organizacji pozarządowych. Na posiedzeniu skonfrontowane zostają wszelkie informacje posiadane przez przedstawicieli poszczególnych instytucji, a wymiana informacji jest korzystna z punktu widzenia planowania dalszych działań wobec dziecka i rodziny. Wiedza poszczególnych osób o wszystkich działaniach wobec rodziny i dokładne poznanie jej sytuacji pozwala w sposób pogłębiony i indywidualny traktować problemy każdego dziecka, rozumieć przyczyny trudnych zachowań, a relacja, jaka tworzy się w czasie spotkań, umożliwia zmniejszenie presji i odpowiedzialności, jaka ciąży na rodzinach zastępczych¹⁴.

Doświadczenia organizatorów pieczy zastępczej wskazują na jeszcze jeden pozytywny element współpracy z placówkami oświatowymi. Współpraca z pedagogami szkolnymi pozwala pozyskiwać wśród uczniów wolontariuszy wspierających rodziny zastępcze, np. w formie regularnej pomocy w nauce dzieciom w nich przebywającym lub wsparcia w organizowanych wydarzeniach, czyli tzw. wolontariacie akcyjnym.

Właściwa współpraca wielu instytucji jest warunkiem powodzenia rodzinnej opieki zastępczej¹⁵. Jest to możliwe, gdy specjaliści różnych profesji spotykają się, współdziałają ze sobą, zespołowo pracują, organizując wsparcie rodziny. Zatrudnieni w placówkach oświatowych nauczyciele, pedagodzy i psychologowie są bardzo ważnymi specjalistami, bez których trudno wyobrazić sobie projektowanie oddziaływań wobec dzieci przebywających w rodzinach zastępczych. Koordynatorzy rodzinnej pieczy zastępczej nie mogą bagatelizować bardzo istotnej dla właściwego rozwoju dziecka sfery edukacyjnej, tak samo jak nie mogą deprecjonować żadnej z grup instytucji biorących

¹⁴ K. Mickiewicz, *Problemy wychowania w rodzinach zastępczych*, „Problemy Opiekuńczo-Wychowawcze” 2015, nr 5, s. 42.

¹⁵ B. Passini, *Warunki powodzenia zastępczej opieki rodzinnej*, „Problemy Opiekuńczo-Wychowawcze” 2007, nr 6.

udział w wychowaniu¹⁶ – instytucji wychowania naturalnego, bezpośredniego i pośredniego. Odpowiednie współdziałanie poszczególnych instytucji sprzyja budowaniu wsparcia społecznego, które jest istotne nie tylko w momencie pojawiania się trudnych i stresowych wydarzeń, kiedy rodziny świadomie sięgają do sieci społecznych w celu uzyskania wsparcia, ale także ma działanie profilaktyczne i redukujące pojawiające się stresory. Spostrzegane wsparcie społeczne wydaje się więc kluczowe dla dobrego samopoczucia, ale może mieć związek także ze stanem zdrowia oraz funkcjonowaniem układu odpornościowego. System wsparcia społecznego będący odpowiedzią na problemy rodzin zastępczych jest kluczowy dla prawidłowego ich funkcjonowania w środowisku, skutecznej reintegracji rodziny, a tym samym przeciwdziałaniu wykluczeniu społecznemu dzieci trafiających do pieczy zastępczej.

Bibliografia

- Czeredrecka B., *Potrzeby psychiczne sierot społecznych*, Warszawa 1988, Instytut Wydawniczy Związków Zawodowych.
- Kalus A., *Rodzina zastępcza*. w: I. Janicka, H. Liberska (red.), *Psychologia rodziny*, Warszawa 2014, PWN.
- Kawula S., Brągiel J., Janke A.W., *Pedagogika rodziny. Obszary i panorama problematyki*, Toruń 2014, Wydawnictwo Adam Marszałek.
- Kowalski S., *Funkcjonowanie systemu wychowawczego w środowisku*, „Studia Pedagogiczne” 1974, nr 32.
- Łuczyńska M., *Instytucja pomocy społecznej*, w: T. Kaźmierczak, M. Łuczyńska (red.), *Wprowadzenie do pomocy społecznej*, Katowice 1998, Wydawnictwo Śląsk.
- Malorny I., *Zaniedbanie dziecka w rodzinie migracyjnej – aspekty społeczno-prawne*, „Resocjalizacja Polska” 2015, nr 10.
- Mickiewicz K., *Problemy wychowania w rodzinach zastępczych*, „Problemy Opiekuńczo-Wychowawcze” 2015, nr 5.
- Passini B., *Warunki powodzenia zastępczej opieki rodzinnej*, „Problemy Opiekuńczo-Wychowawcze” 2007, nr 6.
- Sęk H., Cieślak R. (red.), *Wsparcie społeczne, stres i zdrowie*, Warszawa 2012, Wydawnictwo Naukowe PWN.

¹⁶ S. Kowalski, *Funkcjonowanie systemu wychowawczego w środowisku*, „Studia Pedagogiczne” 1974, nr 32, s. 43.

Trawkowska D., *Czy pomoc społeczna diagnozuje problemy opiekuńczo-wychowawcze w rodzinach? Problemy z diagnozą problemów*, w: A. Żukiewicz (red.): *Rodzicielstwo zastępcze w perspektywie teoretycznej i praktycznej*, Toruń 2011, Wydawnictwo Edukacyjne „Akapit”.

Ustawa z dnia 9 czerwca 2011 r. o wspieraniu rodziny i systemie pieczy zastępczej, Dz.U. z 2016 r., poz. 575.

www.sejm.gov.pl.

Summary

New, recently introduced legislation has made many changes to the foster care system in Poland. In pursuit towards family reintegration, the system now puts pressure on cooperation between the family and all the elements of local social environment. This article presents the aspects of cooperation between foster care institutions and educational institutions, based on legislative principles, and experiences of the aforementioned institutions.

Key words: family reintegration, foster care system in Poland

Translated by Tomasz Gebel

NOTA O AUTORZE

Tomasz Gebel – magister pedagogiki, doktorant, Uniwersytet Śląski, Wydział Etnologii i Nauk o Edukacji w Cieszynie, Miejski Ośrodek Pomocy Społecznej w Jaworznie.